

УДК 37.014.521:378.4.014.521(477.43/.44) «18»

ДОПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ЧОЛОВІЧИХ ГІМНАЗІЯХ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

Зузяк Т.П., к. мистецтвознавства, доцент,
докторант кафедри педагогіки і професійної освіти
*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

У статті на основі історичних та архівних джерел проаналізована допрофесійна підготовка майбутніх вчителів у Немирівській та Кам'янець-Подільській чоловічих гімназіях першої половини ХІХ ст. Охарактеризовані зміни та нововведення в навчально-виховному процесі чоловічих гімназій. Доведено, що гімназії Східного Поділля в розглядуваний період не могли задовольняти своєму призначенню – давати учням ґрунтовну загальну допрофесійну підготовку і готувати їх до отримання університетських наукових знань. Доведено, що успішність допрофесійної підготовки майбутніх вчителів зумовлювала якість особового складу викладачів гімназій.

Ключові слова: *Східне Поділля, Немирівська чоловіча гімназія, Кам'янець-Подільська чоловіча гімназія, допрофесійна підготовка.*

В статье на основе исторических и архивных источников проанализирована допрофессиональная подготовка будущих учителей в Немировской и Каменец-Подольской мужских гимназиях первой половины XIX в. Охарактеризованы изменения и нововведения в учебно-воспитательном процессе мужских гимназий. Доказано, что гимназии Восточного Подолья в рассматриваемый период не могли удовлетворять своему назначению – давать ученикам основательную общую допрофессиональную подготовку и готовить их к усвоению университетских научных знаний. Доказано, что успешность допрофессиональной подготовки будущих учителей обуславливало качество личного состава преподавателей гимназий.

Ключевые слова: *Восточное Подолье, Немировская мужская гимназия, Каменец-Подольская мужская гимназия, допрофессиональная подготовка.*

Zuzyak T.P. PRE-PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN THE MEN'S GYMNASIUMS OF THE EASTERN PODILLIA OF THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

Analyzed the pre-professional training of future teachers Nemirov and Kamenetz-Podolsk gymnasium early XIX century using the basis of historical and archival sources. Characterized the changes and innovations in the educational process in the men's gymnasiums. Proved that the Eastern Podillia gymnasiums in that period could not meet its purpose – to give students a fundamental general pre-professional training and prepare them for university scientific knowledge. Proved that the success of pre-professional training of future teachers directly was stipulated by the quality of personnel schools teachers.

Key words: *Eastern Podillia, Nemirovmen's gymnasium, Kamenetz-Podolsk men's gymnasium, pre-professional training.*

Постановка проблеми. В умовах відсутності на Поділлі вищих навчальних закладів провідну роль у розвитку допрофесійної підготовки майбутніх учителів першої половини ХІХ ст. відіграли чоловічі середні навчальні заклади освіти. Здобути середню освіту на Східному Поділлі в розглядуваний період можна було лише у двох навчальних закладах – Немирівській та Кам'янець-Подільській чоловічих гімназіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема історії гімназійної освіти Східного Поділля присвячені праці І. Сесака, А. Лисого, В. Колесник, Г. Шенк, О. Барнасюк, І. Шоробури тощо. Допрофесійна підготовка майбутніх вчителів у чоловічих гімназіях Східного Поділля першої половини ХІХ ст. мало досліджена у філософських, історичних, педагогічних і наукових роботах.

Змогу сформулювати цілісне уявлення про допрофесійну підготовку розглядуваного періоду дають видання дореволюційної Росії та архівні документи. Джерельною базою нашого дослідження слугували документи Державного архіву Вінницької області.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у висвітленні допрофесійної підготовки майбутніх вчителів у чоловічих гімназіях Східного Поділля першої половини ХІХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після придушення польського повстання 1830–1831 рр. російський царизм кардинально змінив свою освітню політику на Східному Поділлі. У 1831 р. відбулось закриття всіх навчальних закладів у західному краї, викладання всіх предметів

відбувалось російською мовою [13, с. 31]. Царським указом 1 січня 1833 р. було засновано Кам'янець-Подільську російську чоловічу гімназію [8, с. 184–185]. Немирівську чоловічу гімназію було засновано 16 квітня 1838 р. [13, с. 13–16].

На початку існування убогість гімназичної програми з усіх предметів, окрім математичних, була зрозумілою: з погано підготовленими учнями, які майже не володіли російською мовою, навряд чи можна було досягти більшого. До того ж, бракувало підручників. Зокрема, у своєму першому річному звіті директор Кам'янець-Подільської гімназії Телешов звертався до вищих інстанцій із проханням допомогти. На допомогу прийшов перший попечитель Київського навчального округу фон Брадке, який чимало зробив для поліпшення організації навчання у гімназії. Енергійні дії фон Брадке змогли за короткий термін (до 1838 р.) привести до ладу навчальний заклад [12, с. 3].

Впродовж кількох десятиліть дві гімназії Східного Поділля проіснували без суттєвих змін. У 1839 р. при гімназіях виникли реальні класи – малювання та креслення. Із введенням грецької мови в 1843 р. – стародавні мови закріпились у курсі гімназій. Варто відзначити, що введення грецької мови відбулось суто в політичному вимірі, а саме в необхідності, на думку царизму, заснування побудови російської основи на стародавній освіті тої нації, від якої Росія отримала святе вчення віри та розвинути релігійно-моральний розвиток учнів в імперському дусі. У 1845 р. був обмежений курс математики, на основі якого аналітична та нарисна геометрія були виключені з курсу гімназії, відповідно, години відведені на повторення інших частин математики [13, с. 86–87]. Циркулярами 17 листопада 1844 р. та 9 січня 1847 р. відбулось виключення залишків філософських та загальних наук – з'єднання статистики з географією та повне виключення логіки з навчальних планів гімназій Східного Поділля [10, с. 37–40; 9, с. 45–46]. Із припиненням викладання статистики та логіки вільні уроки від цих предметів, зокрема в Немирівській гімназії, були спрямовані на збільшення кількості уроків з історії, російської мови та словесності. У 1849 р. у подільських гімназіях було введено законодавство [13, с. 86–87].

У критичному стані перебувала навчально-виховна робота гімназій Східного Поділля, про що свідчить поділ вчителів на «молодших та старших»: молодші вчителі викладали не предмет, а уривки окремих предметів, відповідно, це не призводило до успішного засвоєння учнями знань. Крім

цього, на початку 1840-х рр., зокрема в Немирівській гімназії, викладач словесності не мав змоги користуватись серйозними підручниками, книг для читання, посібників з історії літератури, історії іноземної літератури в російському перекладі не було, а викладачі складали свої керівництва [2, с. 30–32].

Варто відзначити, що в 1843 р. вийшли розпорядження попечителя навчального округу про покращення викладання загалом і посилення успіхів учнів з деяких предметів зокрема, вчителю словесності було запропоновано не обмежуватись одним автором та механічним заучуванням уривків із кращих творів, вчителю географії – посилити викладання за допомогою креслення на дошці географічних мап. Заради підняття рівня знань та вмінь учнів гімназій Східного Поділля вживали педагогічних заходів: учень, який не знав уроку в перший день тижня, мав був бути опитаним і вдруге, і втретє з цього уроку, а незалежно від питань, витягнутих за жеребом, пропонувались питання, в яких він був слабким упродовж року; учнів 5–7-х класів за незнання матеріалу у подальшому виганяли з уроку; учні перших трьох класів, які отримали в перші два тижні навчання три і більше одиниць, відправлялись на лавку з написом «для ледарів» та заносились на чорну дошку; учні, призначені репетиторами, позбавлялись свого місця, якщо їх імена перебувало на дошці більш ніж два рази; імена учнів, які отримували впродовж двох місяців у середньому 4 бали, записували на особливій почесній дошці; про записи учня на почесні або чорній дошці відзначалось у відпускнуому квитку заради ознайомлення з цим батьків [13, с. 77, 101].

Нововведенням у навчально-виховній справі гімназій у 50-х рр. XIX ст. стали позаурочні заняття деяких викладачів гімназій із малоуспішними учнями. Зазвичай таке репетиторство було безплатним, проте зустрічались інші випадки. Зокрема, зі спогадів вчителя Немирівської гімназії М. Чалого ми дізнаємось: «Старші вчителі математичних наук Юрко та Барилко пересмикались перед директором, засоби для існування збирали приватними уроками, брали з учнів по 50 крб., збирали по 10 учнів в класі і заставляли кращого учня переробляти ту саму задачу, яку повинні самі пояснювати на казенному уроці. Директор не тільки дивився крізь очі, але й заохочував [2, с. 23–25].

У 1852 р. навчальна частина в гімназіях Київського навчального округу була перетворена відповідно до нового статуту, цим статутом вперше навчання було націлено на

практичну мету (з 4-ого класу учні поділяються на тих, хто готується до служби, та тих, хто продовжує навчання в університеті) [17, с. 125]. Варто зазначити, що навчальні плани 1852 р. не принесли з собою жодних змін або покращення методів навчання, про що свідчать спогади В. Шабліовського про Кам'янець-Подільську гімназію за ці роки, а саме він говорить, що його викладачі задовольнялись механічним засвоєнням учнями головних положень предметів, що вивчалися і не пред'являли вимог, більше ніж викладено в тонких підручниках. Це робило гімназійне навчання свого роду легким провадженням часу. Крім цього, Кам'янець-Подільська гімназія, яка перетворювалась на «провінційну синекуру», поповнювалась зазвичай заслуженими чиновниками, яких відправляли доживати свій вік у провінції на почесному місці начальника навчального закладу. Гімназійна система була заснована на пасивному засвоєнні гімназистами навчального матеріалу, мало пояснювалась викладачами, не пробуджувала і не розвивала в учнях потребу в розширенні і поповненні їх розумового кругозору позакласним читанням книг, окрім цього, впливала також відсутність у гімназії бібліотеки. Книжкових крамниць не було, лише 2–3 шафи застарілої літератури [16, с. 21].

Варто зазначити, що допрофесійна підготовка майбутніх вчителів цього періоду виражена в цікавій доповіді київського попечителя Ребіндера, представлений ним у 1857 р., в якій він зауважував, що університети не можуть процвітати, якщо до них будуть приймати молодих осіб, недостатньо підготовлених до вищої освіти в середніх навчальних закладах, але вони не у змозі надавати молоді потрібну для університету освіту. Одне зумовлювалось іншим, адже вчителів навчали на історико-філологічних та математичних факультетах, перш за все, вимагалось, аби процвітали ці факультети, в іншому разі вони випускатимуть одну посередність. Зауважимо, що справедливність цього твердження підтверджувалась у Київському навчальному окрузі тим, що особи, випущені з університету св. Володимира до 1849 р., за своїм рівнем освіти були набагато вище вчителів, які навчались у них пізніше, під впливом даним університетам у 1849 р. із метою створити перепони всезагальній та багатогранній освіті [1, с. 261–262].

Варто звернути увагу на те, що успішність допрофесійної підготовки майбутніх вчителів безпосередньо зумовлювалась якістю особового складу викладачів гімназій. Серед відомих постатей зазначимо викладача малювання художника І. Сошенка, який у 1846 р. викладав у Немирівській гім-

назії. Сошенко брався за справу з великим завзяттям, він володів рідкісною здатністю пробуджувати в учнів любов до малювання, не застосовуючи жодних примусових засобів, що було чималою заслугою вчителя, під час викладання такого предмету, який не мав в очах учнів жодного значення, бо оцінки з малювання не бралися до уваги під час переводних до вищого класу іспитів [15, с. 48–50]. Постанова 1823 р. свідчила, що вчителі мистецтва взагалі були вилучені зі штатних чиновників та переведені до приватних викладачів, тому на їх процес викладання впливала відсутність будь-якої регламентації, що давало широкий спектр діяльності для прогресивних педагогів, яким і був Сошенко [3, с. 69]. Проте директором гімназії був не педагог, а чиновник-самодур Бібіковського режиму Зимовський. Викладач гімназії М. Чалий характеризує особистість Зимовського як «головне джерело всіх неподобств старого часу – кріпосного права». Неабияк цікавим був і вчительський склад Немирівської чоловічої гімназії: вчитель географії брав із кожного учня по 3 карбованці перед іспитом, від викладання вчителя російської мови Чуніхіна, бідняка, обтяженого великою сім'єю, який з горя сильно запивав, не було жодного толку, одну оду змушував учнів зубрити упродовж року, учитель латинської мови Чарнецький був вельми обмежений розумово [2, с. 22–26, 35–37]. У Державному архіві Вінницької області зберігається лише кілька справ Немирівської гімназії, зокрема особові справи вчителів. Зокрема, вчителя латинської, французької та німецької мов Л. Грудзінського, який із 1836 р. викладав у гімназії, мав освіту етико-політичного факультету Харківського університету, був чудовим лінгвістом, віртуозно грав на скрипці, проте не мав здібностей передавати свої знання учням [4, арк. 1–2]. З 1842 р. А. Шведов обіймав посаду старшого вчителя латинської та російської мови в Немирівській гімназії. Він спочатку закінчив Чернігівську духовну семінарію, згодом вивчав філологію у Московському університеті, працював у Звенигородському, Чернігівському повітових училищах та Волинській губернській гімназії, отримував подяки від попечителя навчального округу за успішні знання учнів із латини [6, арк. 1–6]. М. Тулов, який отримав освіту в Київському університеті, в 1838 р. обіймав посаду старшого вчителя Вінницької гімназії, з 1840 р. – викладач словесності в ліцеї князя Безбородько, став магістром, професором – із 1844 р., надвірним радником – із 1847 р., колезьким радником – із 1850 р., директором Немирівської гімназії – з 1853 р. М. Тулов

цікавився народною творчістю, був лібералом, влаштовував спектаклі та літературні вечори, присвячені визначним поетам та письменникам [5, арк. 1–2 зв.].

У Кам'янець-Подільській гімназії в 1835–1848 рр. працював викладачем, а потім інспектором випускник Харківського університету П. Морачевський, відомий також як перекладач усіх чотирьох Євангелій українською мовою (їх вдалося надрукувати вже по смерті перекладача – у 1906–1911 рр.) [14, с. 257]. У вересні 1842 р. російську словесність і логіку в гімназії викладав молдавський письменник і учений, майбутній почесний член Румунської академії наук О. Хиждеу [11, с. 476]. Також вчителем працював І. Сбітнев, який закінчив Харківський університет, фізико-математичний факультет та брав безпосередню участь у 1832 р. у влаштуванні навчальних закладів південно-західного краю та пізніше обіймав посаду викладача математики Кам'янець-Подільської гімназії [7, с. 285].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, чоловічі гімназії Східного Поділля в першій половині XIX ст. не могли задовольняти своє призначення – давати учням ґрунтовну загальну допрофесійну підготовку і готувати їх до засвоєння університетських наукових знань. Аналіз навчально-виховної роботи чоловічих гімназій довів, що допрофесійна підготовка майбутніх учителів у гімназіях Східного Поділля зводилась до поверхневого вивчення предметів та зубріння, що не давало жодних твердих та ґрунтовних знань майбутнім вчителям та не мало ані освітнього, ані виховного впливу. У гімназіях існувала штучна регламентація програм та методичних прийомів, не спостерігалось жодного внутрішнього зв'язку між предметами. Науки природи не вивчались взагалі, простежувався чисто граматичний характер викладання стародавніх мов.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алешинцев И. История гимназического образования в России. (XVIII и XIX век) / И. Алешинцев. – СПб. : Изд. О. Богдановой, 1912. – 346 с.

2. Воспоминания М. Чалого: оттиск из «Киевской Старины». Ч. 2. – Киев : Тип. Г. Корчак-Новицкого, 1895. – 141 с.

3. Грищенко Т. Становлення і розвиток музично-естетичного виховання в гімназіях України / Т. Грищенко // Рідна школа. – 1998. – № 7–8. – С. 69–71.

4. Державний архів Вінницької області. – Ф. – 673. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 2.

5. Державний архів Вінницької області. – Ф. – 673. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 4.

6. Державний архів Вінницької області. – Ф. – 673. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 6.

7. Записки Ивана Матвеевича Сбитнева. (Из времени учреждения на Волыни и Подолии, после восстания 1831 г., русских школ взамен польских) // Киевская старина. – 1887. – Т. 17. – № 2. – С. 285–312.

8. Колесник В. Польська і російська гімназії в Мурах в першій половині XIX ст. / В. Колесник // Вінницькі Мури. Погляд крізь віки : матер. міжнар. наук. конф. «Єзуїтський комплекс у Вінниці крізь призму століть», 9–10 вересня 2010 р. / відп. ред. К. Висоцька ; Вінницький обл. краєзн. музей. – Вінниця : ВМГО «Розвиток», 2011. – С. 173–203.

9. Малиновский Н. Очерк по истории реформы средней школы (1804–1910 гг.) / Н. Малиновский // Русская школа. – 1910. – Т. 3. – Кн. 9–12. – С. 39–66.

10. Материалы для истории и статистики наших гимназий // Журнал Министерства народного просвещения. – 1864. – № 2. – С. 376–377.

11. Назаренко Є. Олександр Хиждеу в Кам'янці-Подільському // Матеріали X Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 476–478.

12. Підгірна Л. Була у Кам'янці чоловіча гімназія: штрихи до історії / Л. Підгірна, А. Бабляк // Подолянин. – 1993. – 27 січня. – С. 3.

13. Стрибульский С. Историческая записка о Немировской гимназии. 1838–1888 / С. Стрибульский. – Немиров, 1888. – 274, 57, ХСVIII с.

14. Трембіцький А. Пилип Морачевський і Поділля / А. Трембіцький // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження : матеріали XXII Всеукр. іст.-краєзнав. конф., 22 жовтня 2009 р. / Відп. ред. М. Кравець. – Вінниця, 2009. – С. 255–269.

15. Чалый М. Иван Максимович Сошенко / М. Чалый. – Киев : Тип. В. Давиденка, 1876. – 121 с.

16. Шаблювский В. Школьные воспоминания о Каменец-Подольской гимназии / В. Шаблювский // Православная Подолия. – Каменец-Подольский. – 1906. – № 5. – С. 19–29.

17. Шульгин В. Юго-западный край под управлением Д. Бибилова : (1838–1853) / В. Шульгин // Древняя и новая Россия. – 1879. – Т. 2. – № 5. – С. 5–32.